

Etisk argumentasjon om bioteknologi

Temaark fra Bioteknologinemnda • Oppdatert desember 2008 • www.bion.no

Etisk argumentasjon om bioteknologi

I dette temaarket vil vi drøfte hvordan man kan argumentere om etiske spørsmål som dukker opp i kjølvannet av moderne bioteknologi. Vi vil se på hva som kjennetegner etiske spørsmål generelt, og hvilke krav som stilles til god argumentasjon; vi vil også se på noen ulike typer etiske argumenter.

Hva er en etisk problemstilling?

En etisk problemstilling handler om hvordan ting *bør* være, og om hva vi *bør* gjøre. Dette skiller etiske spørsmål fra deskriptive spørsmål, som handler om hvordan ting faktisk er. "Mennesket har 46 kromosomer" er en deskriptiv påstand, fordi den bare sier noe om hvordan verden er. Vi undersøker om påstanden er korrekt ved å telle hvor mange kromosomer menneskeceller har. "Vi bør tillate bruk av fosterdiagnostikk for å oppdage alvorlige sykdommer" er derimot en etisk påstand, som vi ikke kan undersøke om er korrekt bare ved å se på hvordan verden faktisk er. Selv om fosterdiagnostikk skulle være forbudt, ville det for eksempel ikke bety at påstanden om at slik diagnostikk bør være tillatt, er feil. Tvert imot vil det da følge av den etiske påstanden at vi bør endre lovverket.

Etiske spørsmål er heller ikke bare spørsmål om smak og behag. Hvis Per liker vaniljeis best og Kari foretrekker sjokoladeis, er de ikke uenige om noe, de har bare ulike smaker. Hvis derimot Per synes at forskning på befruktete egg bør være forbudt, mens Kari mener det bør være tillatt, er de uenige om hvordan ting bør være. Grunnen til det er at etiske påstander er universelle: Hvis en person sier at noe er det riktige å gjøre i en bestemt situasjon, sier vedkommende samtidig at dette er noe som alle bør mene at er det riktige i slike situasjoner.

Etiske spørsmål om moderne bioteknologi

- Hva slags sykdommer bør det være lov å undersøke fostre for, og eventuelt ta abort for hvis fosteret har slike sykdommer?
- Bør vi forske på befruktete egg, selv om slik forskning innebærer at eggene blir ødelagt?
- Har alle rett til hjelp til å få egne barn?
- Bør det være lov å overføre gener til befruktete egg for å gi mennesker nye egenskaper, slik vi gjør med dyr og planter?
- Skal informasjon om en persons gener behandles på lik linje med andre helseopplysninger – slik at for eksempel forsikringsselskaper kan få tilgang på dem – eller bør dette regnes som spesielt sensitiv informasjon?
- Hvor stor vekt skal man tillegge naturens eller dyrenes egenart og egenverdi når man vurderer å endre deres genetiske egenskaper?

Du finner mer stoff om disse og andre spørsmål på www.bion.no og i Bioteknologinemndas andre temaark.

Ta ballen, ikke mannen!
Hvis noen legger frem et argument, er det ikke personen som legger det frem, men argumentet i seg selv som skal kritiseres.

Hvorfor etisk argumentasjon?

Det kan være flere grunner til at vi ønsker å drøfte et etisk spørsmål. Av og til er vi selv overbevist om hva vi mener er det riktige å gjøre, og vi ønsker å enten rettferdiggjøre våre handlinger overfor andre, eller å overbevise andre om at vår konklusjon er den rette og at de bør gjøre som oss. Av og til er vi imidlertid usikre på hva som er det rette. Vi bruker da etisk argumentasjon for selv å finne ut av hva vi bør gjøre. Argumentasjonen kan ha ulik form avhengig av om formålet er å begrunne hva vi mener er det rette eller å oppdage hva som er riktig.

Hva er etisk argumentasjon?

Etisk argumentasjon krever at man gir en begrunnelse for at man mener det man mener. Nettopp fordi etikk ikke er som smak og behag, er det aldri nok å nøye seg med å si: "Jeg mener at dette er galt". Man må alltid gi et argument for hvorfor noe er galt. Å argumentere handler om å gå fra en eller flere påstander – premissene i argumentet – til en konklusjon, som er den påstanden vi ønsker å argumentere for.

Moral og etikk

Man skiller ofte mellom moral og etikk ved å si at "moral" betegner de normer, dyder og verdier som vi følger og som har aksept i en gitt kultur, mens "etikk" betegner en refleksjon over moralens innhold. Etikk blir da nødvendig i det øyeblikk moralens innhold ikke lenger er selvsynende. Det kan være fordi en ny hendelse eller innsikt sår tvil ved våre moralske overbevisninger, eller det kan skyldes at en ny problemstilling oppstår der vår moral ikke lenger har noen klare løsninger. Dette siste er ofte tilfelle for bioteknologiske spørsmål: Disse spørsmålene er så nye at de færreste har klare moralske oppfatninger om dem.

For eksempel:

Argument A

Premiss 1: Det er galt å drepe et menneske selv om det kan føre til god medisinsk forskning.

Premiss 2: Et befruktet egg er å regne som et menneske allerede fra befruktningen av.

Konklusjon: Derfor er det galt å ødelegge et befruktet egg ved å forske på det.

Et godt argument krever to ting:

- 1) at konklusjonen faktisk følger av premissene, og
- 2) at premissene er korrekte. Hvis konklusjonen ikke følger av premissene, har vi en feilslutning.

Et eksempel på det er:

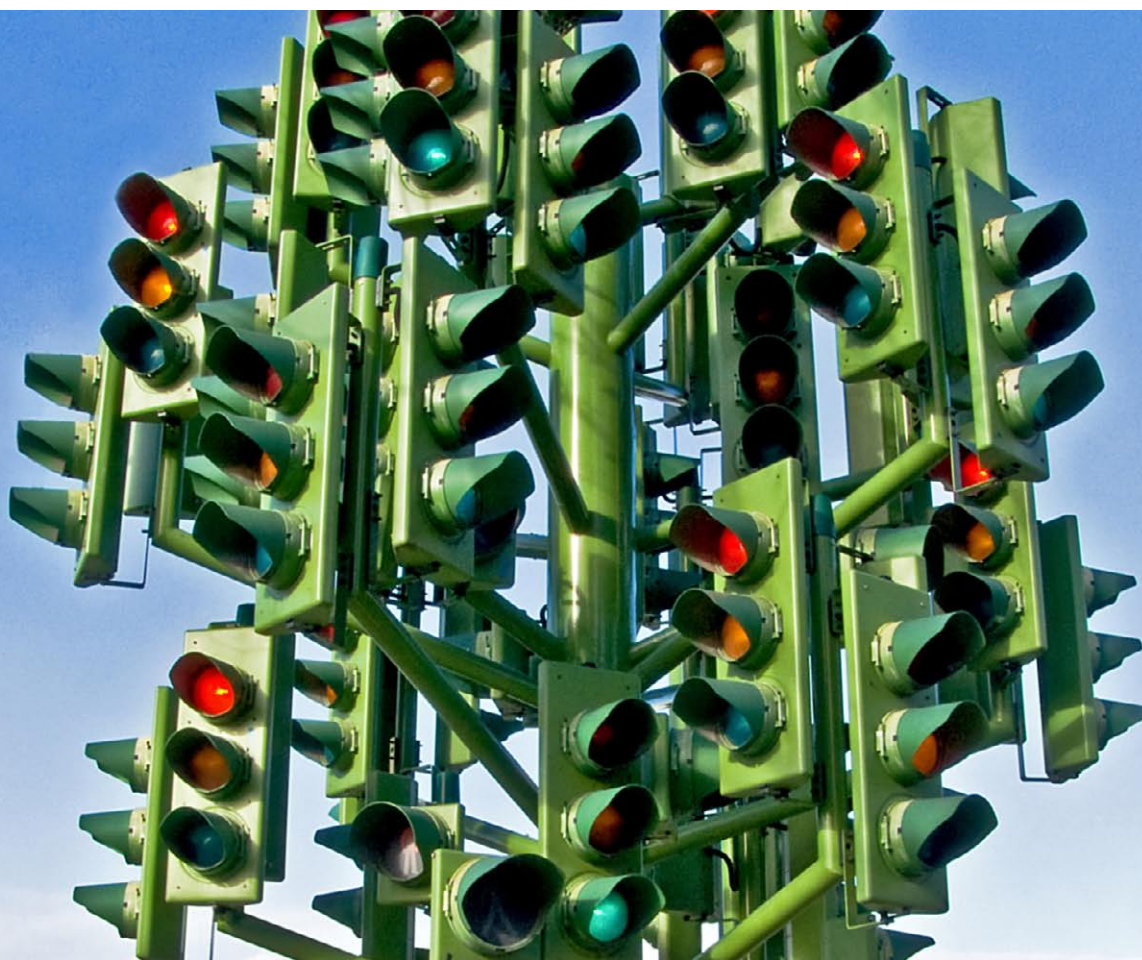
Argument B

Premiss 1: Det er galt å ødelegge et befruktet egg ved å forske på det.

Premiss 2: Et befruktet egg består av en sædcelle og en eggcelle

Konklusjon: Derfor er det galt å ødelegge en sædcelle ved å forske på den.

Her følger ikke konklusjonen av premissene, for man overser forskjellen på å ødelegge hele det befruktede egget og å ødelegge dets bestanddeler før befruktning. (På samme måter er det ikke galt å brenne en planke bare fordi det er galt å brenne hus, og hus består av planker.)

Noen vanlige etiske argumenter

Skråplansargumentet

Skråplansargumentet sier at hvis vi tillater en handling A, vil det kunne føre oss ut på en glidende utvikling – et skråplan – slik at vi vil ende opp med også å tillate handling B, som vi ikke ønsker å tillate, men som likner så mye på A at vi ikke kan si ja til A og nei til B. For eksempel: Hvis man godtar at man velger ut befruktete egg for å unngå arvelig sykdom hos barnet, kan det føre til at vi også godtar å velge ut egg for andre genetisk baserte egenskaper, så som øyefarge. Selv om vi kanskje synes det er akseptabelt å selektere egg for sykdom, vil vi da likevel forby det fordi vi synes at det er galt å selektere for øyefarge, og vi frykter at det blir konsekvensen hvis vi først tillater noen form for seleksjon og dermed utvikler teknologien som gjør dette mulig.

Skal skråplansargumentet være gyldig, må vi vise to ting: For det første at det er et reelt skråplan fra A til B. Kanskje er det mulig å stoppe utviklingen fra A til B på en eller annen måte, og da er ikke skråplanet noen fare. For det andre at det vi unngår ved å sørge for at B ikke skjer, er så ille at det veier opp for det vi taper ved å ikke tillate A, som det ellers finnes gode grunner for. La oss si at det finnes gode argumenter for å tillate seleksjon av egg for å unngå alvorlig sykdom. Er det at man i fremtiden også vil kunne selektere for øyefarge så ille at det veier tyngre enn argumentene som teller for å tillate valg av friske egg?

Argumentere fra et kjent eksempel

Når vi møter et nytt og ukjent problem, der vi ikke vet hva som er riktig å gjøre, kan det være nyttig å basere seg på et kjent tilfelle, der vi vet hva som er rett, for så å argumentere for at det nye tilfellet ligner såpass på det kjente tilfelle at vi kan anvende den samme konklusjonen. For eksempel: Forsikringselskaper ønsker å få tilgang på genetiske opplysninger, for å justere forsikringspremien i lys av denne informasjonen. Man kan argumentere med at forsikringselskaper allerede har lov til å få informasjon om vår helserisiko, og at genetiske opplysninger om sykdomsdisposisjoner ikke er vesentlig forskjellig fra annen helseinformasjon, og at selskapene derfor bør få tilgang på resultater av gentester. Et motargument er da at de to tilfellene er vesentlig forskjellige, fordi genetisk informasjon er spesiell, blant annet ved at den også gir informasjon om våre familiemedlemmer.

Føre-var-prinsippet

Føre-var-prinsippet hører hjemme i et konsekvensetisk rammeverk. Det tilsier at når en handling kan få svært alvorlige negative konsekvenser, og vi ikke vet nok om disse konsekvensene eller om sannsynligheten for at de vil finne sted, bør vi for sikkerhets skyld forby handlingen inntil vi vet mer om disse konsekvensene. Dette argumentet blir ofte brukt for å forby eller regulere strengt – for eksempel utsetting av genmodifiserte planter, ettersom det er en mulighet for at slik utsetting får alvorlige miljømessige konsekvenser.

Imidlertid kan nesten alle handlinger i teorien få svært alvorlige konsekvenser; ikke minst kan det å forby noe også få alvorlige konsekvenser – for eksempel er det teoretisk mulig at et forbud mot GMO kan bidra til hungersnød. Hvis man skal anvende føre-var-prinsippet må man derfor argumentere for mer enn en teoretisk mulighet for alvorlige konsekvenser; man må gjøre det rimelig å tro at slike konsekvenser kan finne sted.

Det vanskelige i etisk argumentasjon er ofte å vise at premisene i argumentet er korrekte. For eksempel er mange uenige i at et befruktet egg er å regne som et menneske allerede fra befruktningen av. Så hvis man vil bruke det som premiss i et argument, må man først gi et annet argument som viser hvorfor dette premisset er sant. I teorien kan et slikt krav til begrunnelse fortsette i det uendelige. I praksis er det imidlertid mange premisser som fremstår som selvnlysende og som alle er enige om. Da trenger vi ikke

argumentere for dem. Dette er for eksempel tilfellet for påstanden om at det er galt å drepe et menneske for å forske på det.

Avveininger av grunner for og mot

I de fleste komplekse etiske spørsmål er det ikke slik at ett argument alene er nok for å avgjøre spørsmålet. Det er fordi det finnes gode grunner både for og mot en handling, slik at man er ikke kommet til bunns i et spørsmål når man

bare har sett på én av disse grunnene. Ett eksempel er såkalt oppsøkende genetisk virksomhet. Hvis en lege oppdager at en pasient har en alvorlig arvelig sykdom, vet legen at pasientens søsken også kanskje har genet for sykdommen. Vanligvis vil pasienten fortelle sine søsken om dette, slik at de selv, hvis de ønsker det, kan undersøke om de har sykdomsgenet. Men hvis pasienten nekter å gjøre dette, bør da legen, mot pasientens vilje, likevel informere pasientens søsken? Her er det grunner både for og mot.

Tips for god etisk argumentasjon

- Ta ballen, ikke mannen. Hvis noen legger frem et argument, er det aldri et gyldig motargument å kritisere personen som legger det frem. Det er argumentet i seg selv som skal kritiseres.
- Kartlegg hva uenigheten består i. Et første skritt i etisk debatt er ofte å komme frem til en beskrivelse av problemet som alle parter kan enes om, selv om de er uenige om hva som er det etisk riktige. Særlig er det viktig å få klarhet i når uenigheten skyldes uenighet om deskriptive påstander om verden (for eksempel om hva konsekvensene av en gitt handling vil bli) og når uenigheten skyldes uenighet om hvilke moralske prinsipper som er gyldige.
- Man kan aldri trekke en etisk konklusjon utelukkende basert på deskriptive påstander om hvordan verden er; ett av premissene for en etisk konklusjon må alltid selv være et etisk premiss. Å gå direkte fra en påstand om hvordan ting er til en konklusjon om hvordan de bør være kalles "den naturalistiske feilslutning". Et vanlig eksempel på det er å si at noe er galt fordi det er unaturlig – for eksempel at det er galt at lesbiske par skal få barn ved hjelp av assistert befruktning fordi det er unaturlig. Det er mange ting som er naturlige, men som vi mener er uønskelige – jordskjelv, kreft, osv.; det viser at det aldri er nok for å si at noe er galt å si at det er unaturlig.

For:

- Søskenene har en rett til å vite om eventuelle genetiske sykdommer de er disponert for.
- Hvis søskenene får vite om sykdommen, kan de kanskje forebygge eller behandle den.

Mot:

- Legen bryter sin taushetsplikt ovenfor pasienten.
- Søskenene har også en rett til å få slippe å vite om mulige genetiske sykdommer: Kanskje ønsker de å leve i total uvitenhet om denne muligheten.

For hvert av disse argumentene, kan man spørre om det finnes gode begrunnelser for dem. Men hvis det kan gis gode begrunnelser for dem, blir spørsmålet hvordan vi skal veie dem opp mot hverandre. Ofte er en slik avveining et spørsmål om god moralsk dømmekraft; det finnes ingen regler for hvordan to ulike grunner skal vektes.

Konsekvensetikk og pliktetikk

To generelle rammeverk for etisk argumentasjon er konsekvensetikk og pliktetikk. Konsekvensetikk vurderer om en handling er rett eller ikke utelukkende basert på konsekvensene handlingen får. Hvis konsekvensene er gode, er handlingen god. En slik vurdering kan imidlertid være svært komplisert, og vi har ikke alltid oversikt over alle konsekvensene. Ta utsetting av genmodifiserte planter: Slik utsetting kan ha gode konsekvenser ved at plantene for eksempel blir lettere å dyrke eller har bedre næringsinnhold. Slik kan flere bli mett, og fattige bønders inntektsnivå kan øke. Samtidig er det mange mulige uønskede konsekvenser: Kanskje kan de genmodifiserte plantene spre seg i naturen og bli en form for ugress, kanskje er det ukjente helsemessige konsekvenser av å spise plantene og kanskje vil bruken av de nye plan-

tene gjøre at fattige bønder blir mer avhengig av såkornprodusenter. Hvordan kan vi gjøre en konsekvensetisk analyse av en handling når vi ikke vet hva konsekvensene vil bli? En mulighet er å gjøre en risikoanalyse der vi tar i betraktning sannsynligheten av ulike konsekvenser. Men av og til kan vi ikke en gang tallfeste denne sannsynligheten. I noen slike tilfeller kan føre-var-prinsippet være en aktuell løsning (se boks på forrige side).

Pliktetikk sier ikke at konsekvensene ikke er viktige, men at den riktige handlingen ikke alltid er den som får best konsekvenser: Noen handlinger er nemlig riktige eller gale i seg selv, uavhengig av konsekvensene. Å drepe ett uskyldig menneske for å redde ti andre mennesker er for eksempel galt, uansett om konsekvensene i antall liv reddet er gode. På samme måte blir pliktetiske argumenter ofte brukt for å argumentere mot forskning på befruktete egg (jf. premiss I i argument A.)

De færreste av oss er enten pliktetikere eller konsekvensialister. I vår etiske argumentasjon inngår som regel elementer fra begge retninger.

Les mer på www.bion.no

- Generelt om bioteknologi
- Assistert befruktning
- Fosterdiagnostikk
- Genmodifisert mat
- Gentester
- Norsk lovgivning
- Læringsressurser

Produsert av:

Støttet av:

Bioteknologinemnda

Forskningsrådet